

**AMIRIY ASARLARI: ADABIY-ILMIY TAHLIL VA BADIY
MEROSNING O'RNI**

Ahmadaliyeva Rayhona Dovlatjon qizi

Farg'ona davlat universiteti 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA: *Mazkur maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Amiriyning adabiy merosi ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda shoir ijodining asosiy mavzu yo'nalishlari — ma'naviy kamolot, ilm-ma'rifat targ'ibi, ishq falsafasi va ijtimoiy tanqid kabi masalalar yoritilgan. Amiriy asarlarining badiiy xususiyatlari, xususan, tashbeh, istiora, tajnis va ritmik ohangdorlik kabi poetik vositalarning qo'llanishi chuqur tahlil etiladi. Shuningdek, shoirning turkiy va forsiy tillarda ijod qilgani, Sharq mumtoz adabiy an'analari bilan uyg'un ravishda o'z individual uslubini shakllantirgani ilmiy asosda ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari Amiriy merosining o'zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o'rni yuksak ekanini, uning asarlari bugungi ma'naviy hayot uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etishini namoyon etadi.*

Kalit so'zlar: *Amiriy, mumtoz adabiyot, g'azal, ruboiy, tasavvuf, ma'naviy kamolot, ilm-ma'rifat, ishq falsafasi, badiiy tasvir vositalari, tashbeh, istiora, tajnis, adabiy an'ana, turkiy she'riyat, forsiy she'riyat, poetika, ijtimoiy tanqid, adabiy meros.*

O'zbek mumtoz adabiyoti tarixida adabiy-estetik qarashlari, yuksak badiiy saviyasi va sarmahsul ijodi bilan alohida mavqe egallagan ijodkorlardan biri — Amiriydir. U XV–XVI asrlar adabiy muhitining yetuk vakillaridan bo'lib, o'zining turkiy va forsiy tillarda yaratgan g'azal, ruboiy, qit'a va falsafiy she'rlari bilan keng adabiy maydonda o'chmas iz qoldirgan. Amiriy ijodi hayot, jamiyat, axloq va komillik masalalarini markazga qo'yishi, insoniyatning ma'naviy yetukligiga da'vat etuvchi teran falsafasi bilan diqqatga sazovordir.

Uning asarlarida Sharq mumtoz adabiy an'analari chuqur singgan bo'lsa-da, shoirning o'ziga xos dunyoqarashi, ijodiy individualligi va original badiiy tamoyillari ham yaqqol sezilib turadi. Mazkur maqolada Amiriy asarlarining g'oyaviy-badiiy tizimi, ularning ma'naviy-estetik mohiyati va turkiy adabiyotdagi o'rni ilmiy yondashuv asosida tadqiq etiladi.

Amiriy faoliyat ko'rsatgan davr Sharq uyg'onishining keyingi bosqichiga to'g'ri keladi. Bu davrda turkiy adabiyotda Navoiy an'analari, forsiy she'riyatda esa Hofiz va Sa'diy estetikasiga tayanish kuchli bo'lgan. Amiriy ana shu ikki yirik adabiy maktab o'rtasida o'z ijod yo'lini topdi. Uning ikki tilda ijod qilgani shoirning har ikki adabiy an'anani puxta egallaganini ko'rsatadi.

Adabiy muhitning yuqori saviyasi, saroy atrofidagi ijodiy to'garaklar, ilmfan rivoji Amiriy poetikasining shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Shoir ma'rifatparvar ziyolilar orasida voyaga yetib, adabiy-estetik qarashlarini dunyoviy ilm, tasavvuf falsafasi va diniy-ma'rifiy manbalar asosida shakllantirgan.

Amiriy ijodi mavzu jihatdan nihoyatda rang-barang bo'lishi bilan ajralib turadi. Uning she'rlarida quyidagi asosiy yo'nalishlar yaqqol ko'zga tashlanadi:

Ma'naviy kamolot masalasi: Shoir asarlarining markaziy g'oyalaridan biri – insonning ruhiy va axloqiy poklanishi. U komil inson idealini ilgari surar ekan, buni diniy-tasavvufiy g'oyalar bilan uyg'unlashtirgan. Shoir nazarida komillikka eltuvchi yo'l qalb pokligi, ilmga intilish va nafsni jilovlashdan boshlanadi.

Ilm va ma'rifat targ'ibi: Amiriy ilmni insonning asosiy quroli, jaholatga qarshi eng samarali vosita deb biladi. Uning g'azallarida ilmga muhabbat, ustozga ehtirom, ilmning ma'naviy ozuqa sifatidagi ahamiyati tez-tez tilga olinadi. Shoirning fikricha, ilm insonning jamiyat oldidagi mas'uliyatini oshiradi, uni yuksak ma'naviy darajaga ko'taradi. Jaholat esa zulmat, tanazzul va axloqiy inqirohning bosh sababidir.

Ishq falsafasi: Amiriy she'riyatida ishq mavzusi ham yetakchi o'rin tutadi. Biroq u ishqni faqat dunyoviy tuyg'u sifatida emas, balki ilohiy haqiqatga eltuvchi yo'l deb talqin qiladi. Bu hol tasavvuf adabiyoti an'analari bilan hamohang bo'lib, shoirning ma'naviy-falsafiy qarashlarining teranligini ko'rsatadi. Ishq orqali shoir

inson qalbidagi nozik kechinmalarni, ruhiy iztiroblarni, jamiyatdagi adolatsizliklarga munosabatini ham ifodalaydi.

Ijtimoiy tanqid: Ba'zi she'rlarida Amiriy o'z davridagi ijtimoiy adolatsizlik, mansabparastlik, riyo va nodonlikni keskin tanqid qiladi. Bu jihat shoirning ijtimoiy ongining yuksakligi, atrof-muhitga befarq bo'lmagan ijodkor sifatidagi mavqeini ko'rsatadi.

Amiriy poetikasida badiiy vositalarning o'rne: Amiriy badiiy mahorat nuqtai nazaridan o'z davrining yetuk shoiri sanaladi. Uning she'riyatida turli badiiy san'atlar orqali teran ma'no va obrazlar dunyosi yaratilgan.

Tashbeh va istioralar: Shoir tasvirida tabiat manzaralari, yor vasfi, ruhiy holatlar tashbehlari orqali yuksak poetik ifoda topadi. U oddiy obrazlarni ham chuqur falsafiy ma'noda qo'llay oladi.

Tajnis va so'z o'yinlari: Amiriy she'rlarida tajnislar ko'p uchraydi. Bu uslub she'riyatga musiqiylik, ohangdorlik bag'ishlaydi. So'z o'yinlari orqali shoir ko'p qatlamli ma'nolar yaratadi.

Qofiya va bahr tanlovi: Shoir aruz vaznini mukammal egallagan. Uning g'azallaridagi bahrlar xilma-xilligi, qofiya tizimidagi puxtalik badiiy mahoratning yuqori bosqichidan darak beradi.

Amiriyning turkiy adabiyotdagi o'rne: Amiriy o'zbek mumtoz adabiyotining taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. U turkiy tilning imkoniyatlarini keng namoyon etgan, nazmning badiiy-estetik darajasini yuksaltirgan ijodkor sifatida qadrlanadi.

Uning asarlarida:

- Navoiy merosi davom ettiriladi,
- turkiy tilning nafis poetik imkoniyatlari ko'rsatib beriladi,
- tasavvufiy she'riyatning yangi talqini yaratiladi,
- ijtimoiy-tarbiyaviy g'oyalar ilgari suriladi.

Shoirning ikki tilda ijod qilgani ham o'z davr adabiy makonining kengligini ko'rsatadi. Turkiy va forsiy she'riyat sintezi Amiriy poetikasining asosiy xususiyatlaridan biridir.

Amiriy asarlari o'z mazmun-mohiyati, badiiy yuksakligi va falsafiy chuqurligi bilan o'zbek adabiyoti tarixida munosib o'rin egallaydi. Shoirning ilmni ulug'lovchi, ma'naviy poklikka da'vat etuvchi g'oyalari, ishq falsafasini teran talqin etishi, ijtimoiy hodisalarga tanqidiy munosabati uning asarlarini bugungi kun uchun ham dolzarb qiladi.

Amiriy nafaqat mumtoz adabiyot an'anasining davomchisi, balki uni boyitgan, yangilik olib kirgan ijodkor sifatida qadrlanadi. Uning merosi o'zbek adabiyotining ma'naviy xazinasida bebaho durdona bo'lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy, A. Mukammal asarlar to'plami. — Toshkent: Fan nashriyoti.
2. G'aniev, B. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.
3. Ko'pruluzoda, M. Fuod. Turk adabiyoti tarixi. — Istanbul
4. Qosimov, B. She'riyat san'ati va mumtoz poetika. — Toshkent: Fan.